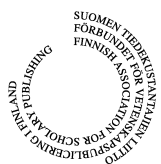

Toim. Kimmo Nuotio – Esko Yli-Hemminki

Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus

Suomen tiedekustantajien liitto
on tukenut kirjan julkaisua
Kopioisto-apurahalla.

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

Kannen suunnittelu: Elina Malmi

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISSN 1458-0446 (painettu)

ISSN 2954-1832 (verkkojulkaisu)

ISBN 978-951-855-694-0 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-951-855-695-7 (PDF)

Oy Nord Print Ab, Helsinki 2023

Sakari Melander

Suomalaisen rikosoikeustieteen laaja-alaistuminen 1990-luvulla

1 ALUKSI

1990-luku oli suomalaisessa oikeustieteessä merkittävä aikakausi, etenkin rikosoikeuden ja rikosoikeudellisen tutkimuksen näkökulmasta. Tuolloin tapahtui valtiosääntöoikeudellista ja rikosoikeudellista niin lainsäädännöllistä kuin oikeustieteellistä kehitystä, joka on jättänyt pysyvän vaikutuksen suomalaiseen rikosoikeustieteen. Koko oikeusjärjestyksen ja oikeusjärjestelmän kannalta keskeinen perusoikeusuudistus tuli voimaan vuonna 1995, minkä jälkeen perusoikeuksien merkitys niin lainsäädännössä ja lainkäytössä kuin oikeustieteessä on korostunut. Lisäksi 1990-luvulla Suomen oikeusjärjestys eurooppalaistui Euroopan ihmisoikeussopimuksen tullessa Suomessa voimaan vuonna 1990 ja Suomen liit-tyessä vuonna 1995 Euroopan unionin jäseneksi.

Oikeustieteellisestä ja lähemmin rikosoikeustieteellisestä näkökulmasta ajatellen 1990-luvulla tehtiin myös merkittävää rikosoikeudellista tutkimusta, jossa rikosoikeudellisessa tutkimuksessa käsiteltäviä asioita ikään kuin kurottiin kiinni sellaisin tutkimusteemoin ja -näkökulmin, joista ei välttämättä aiempina vuosikymmeninä ollut laadittu laajasti tutkimusta.¹ Tällä

* Sidonnaisuudet: kirjoituksen laatija on ollut eduskunnan perustuslakivaliokunnan kuulema asiantuntija kirjoituksessa mainituissa lausunnoissa PeVL 57/2010 vp, PeVL 9/2016 vp, PeVL 10/2016 vp, PeVL 39/2017 vp, PeVL 48/2017 vp, PeVL 9/2018 vp, PeVL 12/2019 vp, PeVL 13/2019 vp, PeVL 21/2020 vp ja PeVL 12/2021 vp.

¹ Tässä viitataan ennen muuta rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan tutkimuksen suhteelliseen vähäisyyteen 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa. Toisaalta 1980-luvulla julkaistiin Tapio Lappi-Seppälän väitöskirja Rangaistuksen määrittämisestä I. Teoria ja yleinen osa (Suomalainen Lakimiesyhdistys 1987), joka nimestään huolimatta sisältää laajasti myös rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevaa tarkastelua. Lisäksi 1980-luvulla julkaistiin Dan Fränden rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta koskenut väitöskirja Den straffrättsliga legalitetsprincipen (Juridiska föreningen i Finland publikationsserie, n:o 52 1989). Mainitun ajanjakson suomalaisesta rikosoikeudellisesta tutkimuksesta yleisesti ks. Eero Backman, Oikeustiede yhteiskuntatieteenä. Tutkimuksia oikeustieteen luonteesta erityisesti rikosoikeuden kannalta. Lakimiesliiton Kustannus 1992, s. 380–433.

rikosoikeudellisella tutkimustoiminnalla pyrittiin merkittävästi uudistamaan rikosoikeudellista tutkimusta niin menetelmällisesti kuin sisällöllisesti.

Tämän kirjoituksen tarkoituksena on 2000-luvulla aloittaneen rikosoikeustutkijan näkökulmasta tarkastella, millaiseen tutkimukselliseen perustaan tutkimustyötä vuosituhannen taitteen jälkeen aloittanut tutkija saattoi työnsä pohjata. Kirjoituksessa analysoidaan yleisesti rikosoikeustieteen luonnetta ja erityisesti suomalaisen rikosoikeustieteen keskeisiä kehityspiirteitä 1990-luvulla.

2 RIKOSOIKEUSTIETEEN LUONNE TUTKIMUKSELLISEN AVOIMUUDEN EDISTÄJÄNÄ

Rikosoikeus on oikeudenalana monialainen ja rikosoikeustiede monitieteistä. Melko vakiintuneesti on puhuttu rikosoikeustieteiden (die gesamte Strafrechtswissenschaft) muodostamasta kokonaisuudesta, jolla viitataan alun perin Franz von Lisztin ajatuksiin rikosoikeudellisen tai kriminaalitieteellisen tutkimuksen muodostamasta kokonaisuudesta ja myös kokonaisuuden alle luettavien tutkimusnäkökulmien eroista. Kriminaalitieteiden kokonaisuuden ja rikosoikeustieteen moniaineeksisuuden ja monialaisuuden synty ajoitetaankin usein von Lisztin edustaman niin sanotun sosiologisen rikosoikeuskoulukunnan ajatuksiin.² Saksalaisessa rikosoikeudellisessa keskustelussa sinänsä edelleen sitoudutaan yhteisten rikosoikeustieteiden käsitteen ilmentämään käsitykseen rikosoikeuden välttämättä monitieteisestä luonteesta ja katsotaan, että muunlainen ymmärrys rikosoikeudellisesta tutkimuksesta ei ole mahdollinen.³

Suomessa tällaista monialaisuutta alettiin rikosoikeustieteessä toteuttaa 1960–1970-luvulla, jolloin ennen muuta yhteiskuntatieteellisen

² Ajatus yhteisistä rikosoikeustieteistä on ilmaistu ensimmäisen kerran sosiologisen koulun ns. Margburgin ohjelmassa. Ks. Franz von Liszt, *Der Zweckgedanke im Strafrecht* (Marburger Universitätsprogramm 1882). *Zeitschrift für die Gesamte Strafrechtswissenschaft* 1883, s. 1–47. Ks. myös esim. Winfried Hassemer, *Rikosoikeustiede Saksan liittotasavallassa*. Suom. Kimmo Nuotio – Ari-Matti Nuutila. *Oikeustiede–Jurisprudentia* 1993, s. 5–54, 19; Backman 1992, s. 60; Raimo Lahti, *Rikosoikeustiede ja rikosoikeuden yleiset opit – kehityssuuntia 1960-luvulta 2010-luvulle*, s. 53–68 teoksessa Raimo Lahti (toim.), *Rikosoikeuden muutos 1960-luvulta 2010-luvulle*. Pekka Koskisen (1943–2011) muistojulkaisu. Helsingin yliopisto 2013, s. 57.

³ Claes Roxin – Luis Greco, *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Band I. Grundlagen. Aufbau der Verbrechenslehre*. C. H. Beck 2020, s. 7.

tutkimuksen merkitys rikosoikeutta ja rikollisuutta koskevassa tutkimuksessa nousi keskeiseen asemaan, joskin on toki huomattava, että saksalaisen sosiologisen koulun vaikutus näkyi myös 1900-luvun alun suomalaisessa rikosoikeustieteessä. Erityisesti Allan Serlachiuksen tuotannossa on nähtävissä vaikutteita sosiologisen koulun ajatuksista, ja Serlachiuksen rikosoikeuskäsitystä onkin kuvattu ”sosiologismiksi”.⁴ Toisena merkittävänä piirteenä kotimaiselle monialaiselle kriminaalitieteiden tutkimukselle oli kriminaalipoliittisen orientaation omaksuminen kriminaalitieteellisessä tutkimuksessa. Rikosoikeutta koskevalla tutkimuksella pyrittiin vaikuttamaan rikollisuutta koskevaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon, tarjoamaan tutkittua tietoa poliittisen asiaa koskevan päätöksenteon tueksi.⁵

Rikosoikeustiede on näin eurooppalaisessa kontekstissa jo 1800-luvulta alkaen ja suomalaisessa oikeustieteessä 1900-luvun alusta lähtien mutta erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla monialaistunut ja monitieteistynyt tavalla, joka on vaikuttanut rikosoikeustieteen tutkimuskohteisiin, tutkimuksellisiin tiedonintresseihin, tutkimusmenetelmiin sekä tutkimuksessa käytettyihin lähteisiin. Samalla rikosoikeustieteessä on suhtauduttu vapaamielisesti vuoropuheluihin muiden tieteenalojen harjoittajien kanssa.⁶ 1990-luvun suomalainen rikosoikeustiede saattoi rakentua tälle aiemmin luodulle vankalle mutta sallivalle rikosoikeustieteiden vuoropuhelulle, millä oli vaikutuksensa 1990-luvun suomalaisen rikosoikeustieteen monipuolistumisen luontevuuteen.

Rikosoikeus on luonteeltaan repressiivinen oikeudenala. Rikosoikeudellisen järjestelmän keinoin on mahdollista puuttua yksilön perustavanlaatuisiin oikeuksiin, henkilökohtaiseen vapauteen ja omaisuuteen. Kriittisesti rikosoikeuteen suhtautuvissa puheenvuoroissa on korostettu

⁴ Backman 1992, s. 251–259. Serlachiuksen omasta tuotannosta ks. esim. Allan Serlachius, Suomen rikosoikeuden oppikirja I. Yleiset opit. 2. painos. Otava 1909, s. 17, jossa Serlachius korostaa rangaistuksen merkitystä yhteiskunnallisena suojeluskeinona. Serlachiuksen rikosoikeusteoreettisista näkemyksistä ks. myös Ari-Matti Nuutila, Toisintoimimismahdollisuus Serlachiuksella ja Honkasalolla – tavoitteita ja arvoja, s. 342–362 teoksessa Raimo Lahti (toim.), Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI. Rikosoikeuden juhluvuonna 1989. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1990, s. 349–357.

⁵ Suomalaisen rikosoikeuden monitieteistymisestä ks. kokoavasti Lahti 2013, s. 56–58. Kriminaalipoliittisesta orientaatiosta rikosoikeustutkimuksessa ks. Tapio Lappi-Seppälä, Rikosoikeus, kriminaalipoliittinen orientaatio ja metodi, s. 189–218 teoksessa Juha Häyhä (toim.), Minun metodini. Werner Söderström Lakitieto 1997.

⁶ Ks. myös Lahti 2012, s. 57–58.

rikosoikeudellisen järjestelmän väkivaltaista luonnetta.⁷ Myös perinteisemmästä näkökulmasta rikosoikeudellisen järjestelmän oikeutusta tarkastelevassa rikosoikeudellisessa tutkimuksessa on korostettu luonteeltaan repressiivisen rikosoikeudellisen järjestelmän kaipaavan jatkuvasti tuekseen perusteluja.⁸ Perinteisesti tällaista koko rikosoikeudellisen järjestelmän oikeutusta on haettu rangaistuksen käyttämisen oikeutusta koskevan tarkastelun kautta.⁹ Sittemmin myös rangaistavaksi säättämiseen liittyvästi on pyritty muodostamaan vastaavanlaista rikosoikeudellisen järjestelmän tästä näkökulmasta tarkasteltuna oikeuttavaa kriminalisointiteoreettista näkemystä.¹⁰ Olennaista rikosoikeustieteelle omaksutusta teoreettisesta taustasitoumuksesta huolimatta kuitenkin on, että rikosoikeuden repressiivinen luonne pakottaa rikosoikeustutkijat jatkuvasti etsimään ja esittämään perusteluja rikosoikeudellisen järjestelmän olemassaololle ja käyttämiselle, rikosoikeudellisille rangaistuksille sekä yksittäisille rikosoikeudellisille säännöksille, kriminalisoinneille.

Edellä todetulla jatkuvien perustelujen ja rikosoikeudellisen järjestelmän oikeutuksen etsimisellä lieenee ollut vaikutuksensa myös rikosoikeustutkimuksen monialaisuuteen, moniaineksisuuteen ja metodiseen avoimuuteen. Rikosoikeustutkimuksen luonteeseen kuuluu tutkimuskohteen oikeutusta koskevien perustelujen esittäminen samoin kuin perustelujen esittäminen yksittäisille tulkintakannanotoille – rikosoikeudelliset tulkintakannanotot kun saattavat yksittäistapauksissa vaikuttaa tietyn henkilön tuomitsemiseen ja olla näin osaltaan myötävaikuttamassa rikosoikeudellisen rangaistuksen aiheuttamaan yksilöön kohdistuvaan perusoikeusrajoitukseen. Tässä jatkuvassa perustelujen etsintää koskevassa työssään rikosoikeustutkijat ovat olleet ja edelleen ovat usein avoimia monenlaisille ja monipuolisille vaikutteille. Tämä on Suomessa näkynyt etenkin 1990-luvulla ja sen jälkeen tehdyssä rikosoikeudellisessa tutkimuksessa.

⁷ Ks. esim. Ari Hirvonen, Miksi ei rikosoikeus! Abolitionismi vaihtoehtona rankaisemiselle, s. 83–114 teoksessa Ari Hirvonen (toim.), Kohti 2000-luvun rikosoikeutta. Helsingin yliopisto 1994, s. 85.

⁸ Esim. Raimo Lahti, Muuttuva rikollisuus – uudistuva rikosoikeus. Mistä 2000-luvulla rangaistaan ja minkälaisin edellytyksin, s. 5–17 teoksessa Hirvonen 1994, s. 7.

⁹ Esim. H. L. A. Hart, Punishment and Responsibility. Essays in the Philosophy of Law. Clarendon Press 1968, s. 8–13.

¹⁰ Suomalaisesta keskustelusta ks. Sakari Melander, Kriminalisointiteoria – rangaistavaksi säättämisen oikeudelliset rajoitukset. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2008. Kansainvälisestä keskustelusta ks. esim. Douglas Husak, Overcriminalization. The Limits of the Criminal Law. Oxford University Press 2008.

3 SUOMALAINEN RIKOSOIKEUSTIEDE 1990-LUVULLA

3.1 Lähdeaineiston alueellinen laajentuminen

Perinteisesti rikosoikeudellisessa tutkimuksessa on hyödynnetty ennen muuta saksalaista ja pohjoismaista lähdeaineistoa.¹¹ 1900-luvun alussa suomalainen rikosoikeustiede oli hyvin vahvasti kytköksissä saksalaiseen rikosoikeustieteeseen ja esimerkiksi Lakimies-lehden sivuilla selostettiin kattavasti ja lähes reaaliaikaisesti saksalaisen rikosoikeustieteen kehitystä 1800-luvun ja 1990-luvun taitteessa. Jaakko Forsman esimerkiksi raportoi JFT:ssä (Tidskrift utgifven af Juridiska Föreningen i Finland) vuonna 1889 tuoreeltaan niin sanotun nuorsaksalaisen rikosoikeuskoulukunnan syntymisestä.¹² Myös Allan Serlachius kirjoitti useassa yhteydessä suomalaiselle lukijakunnalle saksalaisen rikosoikeustieteen kehityksestä, jossa klassillisen rikosoikeuskoulun ja nuorsaksalaisen eli sosiologisen koulukunnan väliset näkemyserot – jopa koulukuntien välinen ”taistelu” – olivat keskeisessä asemassa.¹³ Saksalaisten vaikutteiden keskeisyys on nähtävillä selvästi myös 1900-luvun alun rikosoikeudellisissa väitöstudiumuksissa. Esimerkiksi Antti Tulenheimon vuonna 1911 julkaistussa väitöstudiumuksessa Luotto rikosoikeudellisena suojelusobjektina saksalaisen lähdeaineiston merkitys on huomattava, jopa hegemoninen: väitöstudiumuksen lähdeluettelon 195 nimikkeestä 184 on saksankielisiä englanninkielisten lähteiden määrän jäädessä kahteen.¹⁴ Myös esimerkiksi vuonna 1949 julkaistussa epävarsinaista laiminlyöntirikosta käsitelleessä Mikael Livsonin väitöstudiumuksessa englanninkielisiä lähteitä nimetään vain yksi ulkomaisen lähdeaineiston ollessa pitkälti saksalaista ja pohjoismaista.¹⁵

¹¹ Saksalaisen rikosoikeustieteen ja oikeuskielen vaikutuksesta suomalaiseen rikosoikeuteen ks. myös Tuomo Fonsén, Saksan vaikutuksesta Suomen oikeuskieleen. Virittäjä 2/2011, s. 239–250.

¹² Jaakko Forsman, En ny internationell kriminalistisk förening. JFT 1889, s. 1–20.

¹³ Ks. esim. Allan Serlachius, Sananen nuorsaksalaisesta kriminalistikoulusta. Lakimies 1903, s. 74–84; Allan Serlachius, ”Uudet taivaanrannat” rikosoikeudessa. Lakimies 1911, s. 139–151.

¹⁴ Antti Tulenheimo, Luotto rikosoikeudellisena suojelusobjektina. Yliopistollinen väitöskirja. Kirjapaino-osakeyhtiö Sana 1911, s. v–xvi.

¹⁵ Mikael Livson, Epävarsinainen laiminlyöntirikos. Rikosoikeudellinen tutkimus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1949. Saksankielisen lähdeaineiston vahvaa asemaa voi Livsonin väitöstudiumuksessa osin selittää väitöstudiumuksen teemalla, jota koskevaa rikos-

On sinänsä huomattava, että 1960- ja 1970-luvuilla tapahtunut suomalaisen rikosoikeustieteen yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen liittynyt avautuminen samalla monipuolisti rikosoikeudellisessa tutkimuksessa käytettyä lähdeaineistoa. Etenkin Inkeri Anttilan ja Patrik Törnuddin tuotannossa englanninkielisen lähdeaineiston asema oli suhteellisen vahva jo 1970- ja 1980-luvuilla, mikä osaltaan selittynee nimenomaan mainittujen tutkijoiden monitieteisellä rikollisuutta koskevalla tutkimusotteella sekä sillä, että heidän tutkimuskohteensa eivät olleet rajoittuneet rikosoikeusdogmaattisiin kysymyksiin.¹⁶ Huomionarvoinen on myös Raimo Lahden vuonna 1974 julkaistu väitöstutkimus Toimenpiteistä luopumisesta rikosten seuraamusjärjestelmässä erityisesti silmällä pitäen tuomitsematta jättämistä.¹⁷ Lahden laajassa tutkimuksessa hyödynnetään kattavasti pohjoismaista, saksalaista ja angloamerikkalaista lähdeaineistoa, mikä osaltaan johtuu myös Lahden omaksumasta monitieteisestä tutkimustavasta, jossa yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen hyödyntäminen lähdeaineistona on luonteva osa rikosoikeudellista tutkimusta.¹⁸ Toisaalta Lahti hyödyntää tutkimuksessaan myös angloamerikkalaista rikosoikeusdogmaattista kirjallisuutta, mikä ei 1970-luvulla tehdyssä suomalaisessa rikosoikeudellisessa tutkimuksessa ollut vielä erityisen tavanomaista.¹⁹ Myös 1980-luvun suomalaisessa rikosoikeustieteessä saatettiin hyödyntää laajasti angloamerikkalaista oikeuskirjallisuutta saksalaisen lähdemateriaalin ohella, kuten esimerkiksi Tapio Lappi-Seppälän väitöstutkimuksessa tehtiin.²⁰

Ari-Matti Nuutila kirjoitti väitöstutkimuksessaan Rikosoikeudellinen huolimattomuus angloamerikkalaisen rikosoikeudellisen kirjallisuuden

oikeusdogmaattista kirjallisuutta on löydetävissä nimenomaan saksalaisesta rikosoikeustieteestä. Lisäksi on huomattava, että Livsonin lähdeaineistossa on jonkin verran ranskan-kielisiä ja venäjänkielisiä lähdemateriaalia.

¹⁶ Ks. esim. Inkeri Anttila – Patrik Törnudd, *Kriminologia*. WSOY 1970. Teoksen lähdeaineistossa saksankielisen kirjallisuuden osuus on hyvin vähäinen, mikä selittyy pitkälti sillä, että teos käsittelee kriminologiaa ja kriminaalipoliittikkaa eikä rikosoikeusdogmaattisia kysymyksiä.

¹⁷ Raimo Lahti, *Toimenpiteistä luopumisesta rikosten seuraamusjärjestelmässä erityisesti silmällä pitäen tuomitsematta jättämistä*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1974.

¹⁸ Ks. Lahti 1974, s. 12–15.

¹⁹ Esimerkiksi vuonna 1973 julkaistussa Pekka Koskisen väitöstutkimuksessa (*Yksitekoisesta rikoksen yhtymisestä erityisesti silmällä pitäen ideaali- ja reaalikonkurrenssin erotte-lua*. Rikosoikeudellinen tutkimus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1973) ei hyödynnetä angloamerikkalaista rikosoikeudellista tutkimusta. Sen sijaan lähdeaineistossa on kotimai-sen, pohjoismaisen ja saksalaisen oikeuskirjallisuuden lisäksi jonkin verran ranskalaista oikeustiedettä.

²⁰ Lappi-Seppälä 1987.

hyödyntämistä perustellessaan osuvasti perinteisenä olettamana olleen, että ”länsimaisten rikosoikeusjärjestelmien välillä kulkee Englannin kaanaalissa perustavaa laatua oleva raja”.²¹ Nuutila sen sijaan hyödyntää kirjassaan kattavasti pohjoismaisen ja saksalaisen lähdeaineiston ohella myös angloamerikkalaista oikeuskirjallisuutta. Hän perustelee tätä tutkimuksellista valintaansa muun ohessa oikeusjärjestelmien oletettujen erojen tosiasiallisella vähäisyydellä sekä rangaistusvastuun yleisiä edellytyksiä koskevan tulkintajuridisen argumentaation samankaltaisuudella.²² Vaikka Nuutilan tutkimus on vahvasti rikosoikeusdogmaattinen, lähdeaineiston ennakkoluuloton avaaminen angloamerikkalaisen lähdeaineiston laajan hyödyntämisen suuntaan viitoitti vahvasti tietä tuleville rikosoikeudellisille tutkimuksille, joissa angloamerikkalaisen lähdeaineiston hyödyntäminen on niin ikään ollut laajaa. Tämä on ollut luonteenomaista niin rikosoikeusfilosofisille kuin rikosoikeusdogmaattisille tutkimuksille.²³

2000-luvulla tehdyssä suomalaisessa rikosoikeudellisessa tutkimuksessa saksalaisen lähdeaineiston hyödyntäminen on merkittävästi vähentynyt. Osin tämä johtuu tutkimusteemojen muuttumisesta ja siitä, että yhä suurempi osa väitöstutkimuksista laaditaan englanniksi. Angloamerikkalaisen lähdeaineiston hyödyntäminen voidaan nähdä positiivisena erityisesti siinä, että angloamerikkalaiselle rikosoikeudelliselle kirjallisuudelle on ominaista vahva rikosoikeusfilosofinen ulottuvuus. Tällöin perinteisten rikosoikeudellisten kysymysten tarkastelu luontevasti syvenee, kun rikosoikeudellisten käsitteiden ja vastuun yleisten edellytysten filosofiset ulottuvuudet otetaan luontevasti osaksi rikosoikeudellista argumentaatiota ja omaksuttuja tulkintakannanottoja.²⁴ Toisaalta saksalaisessa rikosoikeusdogmatiikassa omaksuttu täydellisyyspyrkivä perinpohjainen systematisoiva ote sekä saksalaisessa rikosoikeustieteessä käsiteltyjen aiheiden lukuisuus huomioon ottaen olisi edelleen suotavaa, että saksalaisen – ja muun eurooppalaisen, pohjoismaisen kirjallisuus luonnollisesti

²¹ Ari-Matti Nuutila, *Rikosoikeudellinen huolimattomuus*. Lakimiesliiton Kustannus 1996, s. 17.

²² Nuutila 1996, s. 18–19.

²³ Rikosoikeusfilosofisesta tutkimuksesta ks. esim. Kimmo Nuotio, *Teko, vaara, seuraus: rikosvastuun filosofisista, kriminaalipoliittisista ja lainopillisista perusteista*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1998 (Nuotio 1998a) ja rikosoikeusdogmaattisesta laajaa maantieteellistä lähdepohjaa ilmentävästä tutkimuksesta ks. Jussi Matikkala, *Tahallisuudesta rikosoikeudessa*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2005.

²⁴ Esimerkkinä tämänkaltaisesta tutkimuksesta voidaan mainita Tatu Hyttinen, *Syytön tai syyllinen. Tutkimus syyllisyyskysymyksen ratkaisemisesta*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2015.

mukaan lukien – lähdeaineiston sija kotimaisessa rikosoikeudellisessa tutkimuksessa säilyisi edelleen vahvana.²⁵ Pohjoismaisen rikosoikeudellisen tutkimuksen vahvuutena on pitkään ollut laaja-alainen keskusteleavuus eri oikeusjärjestyksiä edustavan lähdeaineiston kanssa toisin kuin esimerkiksi saksalaisessa tai angloamerikkalaisessa rikosoikeustieteessä, jossa keskustellaan pitkälti omasta oikeusjärjestyksestä käsin kirjoitettujen lähteiden kanssa. Olisi suotavaa, että tämä etenkin 1990-luvulla juurrutettu rikosoikeudellisen tutkimuksen laaja-alaisuutta ja ennakkoluulottomuutta ilmentävä tapa säilyisi yhtä laaja-alaisena ja ennakkoluulottomana myös 2000-luvulla.

3.2 Lähdeaineiston sisällöllinen laajentuminen

Vaikka rikosoikeudella ja vahingonkorvausoikeudella on historiallinen kytkös²⁶, siviilioikeudellisten tai muiden oikeudenalojen tutkimustulosten hyödyntäminen rikosoikeudellisessa tutkimuksessa on Suomessa ollut perinteisesti suhteellisen vähäistä. Sen sijaan on ollut tavallista, että rikosoikeudellisissa tutkimuksissa omaksutaan vahva oikeusteoreettinen näkökulma ja osallistutaan oikeusteoreettiseen keskusteluun tavalla, joka on lähtökohtaisesti oikeudenalaneutraalia ja jossa kulloinkin käytävää oikeusteoreettista keskustelua viedään eteenpäin. Esimerkkinä voidaan mainita 1980-luvulla käyty sääntö–periaate-keskustelu, johon merkittäväällä kontribuutiolla osallistuivat sekä Tapio Lappi-Seppälä että Dan Frände rikosoikeudellisilla väitöstutkimuksillaan.²⁷

²⁵ Tuoreemmassa kotimaisessa rikosoikeudellisessa tutkimuksessa saksalaista lähdeaineistoa hyödynnetään hyvin laajasti Dan Heleniuksen sekä Lauri Luodon väitöstutkimuksessa. Ks. Dan Helenius, *Straffrättslig juridsktion. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2014*; Lauri Luoto, *Avunannon rangaistavuuden edellytykset. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2018*.

²⁶ Ks. esim. Brynolf Honkasalo, *Suomen rikosoikeus. Yleiset opit. I osa. II painos. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1965*, s. 15, joka oikeushistoriallisesti toteaa vahingonkorvauksen ja rangaistuksen ”juontavan alkunsa samasta juuresta”.

²⁷ Lappi-Seppälä 1987, s. 23–29; Frände 1989, s. 46–56. Keskustelussa tarkasteltiin ennen muuta Ronald Dworkinin ja Robert Alexyn sääntöjä ja periaatteita (ja policy-argumentteja) koskenutta analyysiä. Ks. esim. Ronald Dworkin, *Taking Rights Seriously*. Harvard University Press 1978, s. 22–39; Robert Alexy, *Theorie der Grundrechte. Nomos 1985*, s. 71 ss. Suomalaisesta siviilioikeudellisesta sääntö–periaate-keskustelua koskevasta kontribuutiosta on syytä mainita Juha Pöyhösen (nyk. Karhu) väitöstutkimus. Ks. Juha Pöyhönen, *Sopimusoikeuden järjestelmä ja sopimusten sovittelu. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1988*, s. 13–79.

Sen sijaan 1990-luvulla suomalaisessa rikosoikeudellisessa tutkimuksessa lähdettiin uudistamaan rikosoikeudellista tutkimusnäkökulmaa ja tutkimuksen taustalla vaikuttavia premissejä tavalla, joka oli tuolloin ominaista yksityisoikeudelliselle tutkimukselle. Yksityisoikeudellisessa tutkimuksessa oli esimerkiksi 1980-luvulla omaksuttu tietynlainen näkökulman muutos, jossa pyrittiin hahmottamaan yksityisoikeuden hyvinvointivaltiollista muutosta. Esimerkiksi Thomas Wilhelmssonin sosiaalista siviilioikeutta ilmentävässä ajattelussa pyrittiin korostamaan sosiaalisten roolien merkitystä oikeudellisessa arvioinnissa, jolloin rooleille annetaan merkitystä tilannekohtaisessa hyvinvointivaltiollisiin lähtökohtiin pohjautuvassa oikeudellisessa arvioinnissa.²⁸ Ari-Matti Nuutila pyrki väitöstutkimuksessaan suhteuttamaan tätä siviilioikeudessa tapahtunutta näkökulman muutosta rikosoikeudelliseen tutkimukseen. Nuutilan ajatuksena oli tutkimusteemaansa eli rikosoikeudelliseen huolimattomuuteen liittyen korostaa henkilösidonnaisten roolien edellyttävän tosiasiallisen sosiaalisen tilanteen huomioon ottamista myös rikosoikeudellisessa arvioinnissa.²⁹ Myöhemmässä rikosoikeudellisessa tutkimuksessa rikosoikeustieteen avaamista yksityisoikeudellisessa tutkimuksessa esitettyihin teoreettisiin näkemyksiin tai näkökulmien muutoksiin on pyritty jatkamaan. Esimerkkinä voidaan mainita Heli Korkan (nyk. Korkka-Knuts) väitöstutkimus, jossa syy-yhteyttä arvioidaan rikosoikeudellisia ja vahingonkorvausoikeudellisia käsityksiä integroiden ja jossa tukeudutaan vahvasti – oikeusteoreettisen näkökulman ohella – myös yksityisoikeudellisiin syy-yhteyttä koskeviin näkemyksiin.³⁰

Tämänkaltainen vaikutteiden laaja-alainen hakeminen esimerkiksi yksityisoikeudellisesta tutkimuksesta kertoo ensinnäkin siitä, että oikeustieteellisessä tutkimuksessa ei ylipäänsä ole syytä asettaa oikeudenaloihin määritettyjä raja-aitoja tutkimuksellisten ajatusten kehittämisessä. Usein on niin, että tietyn oikeudenalan tutkimusta eniten kehittävät näkemykset ovat sellaisia, jotka on alun perin kehitetty toista oikeudenalaa koskevassa tutkimuksessa tai oikeuden yleistieteissä. Tämänkaltainen oikeustieteellisen tutkimuksen oikeudenalojen raja-aidat ylittävä kehittäminen on luonteenomaista hyvätasoiselle ja eteenpäin katsovalle tutkimukselle. Toiseksi

²⁸ Thomas Wilhelmsson, Social civilrätt. Om behovsorienterade element i kontrakträtts allmänna läror. Lakimiesliiton Kustannus 1987, s. 51–71.

²⁹ Nuutila 1996, s. 49.

³⁰ Heli Korkka, Liiketoimintarikoksen tuottaman hyödyn mittaaminen. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2015, erit. s. 108–142, ks. myös s. 14, jossa Korkka perustelee tätä tutkimuksellista valintaansa hyödyntämänsä lähdekirjallisuuden näkökulmasta.

vaikutteiden laaja-alaisuus kertoo pyrkimyksestä aktiivisesti ja innovatiivisesti kehittää omaa tutkimusalaan tutkimusnäkökulmaa rikastamalla. Tämänkaltaisen tutkimuksen kohteena saattavat olla esimerkiksi varsin perinteiset rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevat ”ikuiset” kysymykset, kuten tahallisuus tai tuottamus. Näitä ikuisuuskysymyksiä koskevaa tutkimusnäkökulmaa voidaan kuitenkin laaja-alaisesti erilaisia lähestymistapoja yhdistelemällä, jolloin perinteisiä käsitteitä ja oikeudellisia konstruktoita jäsennetään uudella tavalla. Oikeustieteellinen tutkimus toimii tällöin oikeutta kehittäväällä ja luovalla tavalla voimassa olevan oikeuden uudistamiseksi teoreettisen lainopin keinoin. Edellä mainittu Ari-Matti Nuutilan väitöstutkimus Rikosoikeudellinen huolimattomuus on oiva esimerkki tällaisesta rikosoikeudellisesta tutkimuksesta.³¹

3.3 Rikosoikeuden valtiosääntöistymisen ja eurooppalaistuminen

Suomalainen oikeuskulttuuri koki 1990-luvulla voimakkaan muutoksen, kun Suomi liittyi vuonna 1990 Euroopan ihmisoikeussopimukseen ja vuonna 1995 Euroopan unioniin ja kun Suomessa toteutettiin vuonna 1995 perustuslain perusoikeussäännöksiä koskeva uudistus. Vakiintuneesti puhutaan suomalaisen oikeuden ja oikeuskulttuurin valtiosääntöistymisestä ja eurooppalaistumisesta.³² Valtiosääntöistymisen ja eurooppalaistuminen ovat olleet merkityksellisiä käytännössä kaikilla oikeudenaloilla, mutta eroja on ollut siinä, miten oikeuskulttuurin eurooppalaistuminen ja valtiosääntöistymisen ovat sulautuneet luontevaksi osaksi tietyn oikeudenalan tutkimuksellista ja yleistä oikeudellista kehitystä. Karkeasti voitaneen sanoa, että kriittisimmät, erityisesti oikeuden valtiosääntöisty-

³¹ On huomattava, että Nuutilan väitöstutkimuksessaan rakentama malli rikosoikeudellisen huolimattomuuden arvioinnista on sittemmin tullut vakiintuneeksi osaksi suomalaista rikosoikeudellista ajattelua ja saanut jopa institutionaalista tukea lainvalmisteluaaineistossa (HE 44/2002 vp rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi, s. 95, jossa viitataan Nuutilan [1996, s. 312–336] esittämään sallitun riskin arviointia koskevaan jäsentelyyn). Vaikuttaa siltä, että sanotun kaltaiseen jäsentelyyn viitataan myös ratkaisussa KKO 2021:33, 18 kohta.

³² Kokoavasti ks. esim. Tuuli Heinonen – Juha Lavapuro, Suomen oikeuden eurooppalaistuminen ja valtiosääntöistymisen 1990–2012, s. 7–28 teoksessa Tuuli Heinonen – Juha Lavapuro (toim.), Oikeuskulttuurin eurooppalaistuminen. Ihmisoikeuksien murroksesta kansainväliseen vuorovaikutukseen. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2012, s. 7–28.

miskehitykseen liittyvät äänenpainot ovat olleet yksityisoikeudellisten tutkijoiden esittämiä.³³

Rikosoikeudessa valtiosääntöistymiskehitys sen sijaan oli varsin luontevaa ja se käynnistyi käytännössä välittömästi 1990-luvun puolivälin perusoikeusuudistuksen jälkeen. Rikosoikeudellisen tutkimuskirjallisuuden valtiosääntöistymisen alkupisteeksi usein paikannetaan Ari-Matti Nuutilan vuoden 1996 väitöskirja, jonka alkujaksoissa hahmotetaan perusoikeuksien suhdetta rikosoikeustieteen piirissä luonnosteltuihin kriminalisointiperiaatteisiin. Nuutila hahmottelee jaksossa oikeusjärjestyksen sisäistä perusoikeuksista lähtevää rikosoikeudellisen lainsäädännön rajoituskriteeristöä tavalla, joka myöhemmin on rikosoikeudellisessa oikeuskirjallisuudessa vakiintunut.³⁴ Sinänsä on huomattava, että perus- ja ihmisoikeuksilla argumentointi ei ollut suomalaisessa rikosoikeustieteessä tuntematonta ennen perusoikeusuudistustakaan. Etenkin Raimo Lahti on tuotannossaan pitänyt rikosoikeuden kytkentää perus- ja ihmisoikeuksiin säännönmukaisesti esillä, niin ennen perusoikeusuudistusta kuin sen jälkeen.³⁵

Rikosoikeuden valtiosääntöistyminentoteutui edellämainitun mukaisesti nopeasti ja käytännössä ilman merkittäviä vastapuheenvuoroja tai kitkaa.³⁶ Oikeudenalajaottelussa rikosoikeus on perinteisesti luettu julkisoikeuteen

³³ Ks. etenkin Markku Helin, *Perusoikeuksilla argumentoinnista*, s. 11–30 teoksessa *Varallisuus, vakuudet ja velkojat – Juhlajulkaisu Markku Tuomisto – 1952 – 9/6 – 2012*. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2012. Kriittisiltä vaikuttavia äänenpainoja perusoikeuksiin palautuvaa argumentaatiota kohtaan on esitetty yksityisoikeudessa myös melko hiljattain. Ks. Sakari Wuolijoki, *Negatiivinen korko ja velvoiteoikeus*. Lakimies 2021, s. 1333–1353, 1349–1350.

³⁴ Nuutila 1996, s. 62–71.

³⁵ Ks. esim. Raimo Lahti, *Pohjoismaiden kriminaalipolitiikan ajankohtaisia kehityssuuntia*, s. 232–243 teoksessa Martti Kairinen (toim.), *Jurisprudentia Turkuensis*. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 1961–1986. Lakimiesliiton Kustannus 1986, s. 243; Lahti 1994; etenkin Raimo Lahti, *Perusoikeusuudistus ja rikosoikeus*. Lakimies 1996, s. 930–939. – On myös huomattava, että Pekka Koskinen kiinnitti Ari-Matti Nuutilan väitöskirjasta laatimassaan vastaväittäjän lausunnossa huomiota siihen, että myös rikosoikeuskomitean mietinnössä (KM 1976:72) pyrittiin rakentamaan tiettyä yhteyttä rikosoikeuden ja perusoikeusjärjestelmän välillä. Ks. Pekka Koskinen, *Virallisen vastaväittäjän professori Pekka Koskinen Turun yliopiston oikeustieteelliselle tiedekunnalle antama 25.2.1997 päivätty lausunto*. Lakimies 1996, s. 946–962, 950–951.

³⁶ Ks. kuitenkin Kimmo Nuotio, *Perusoikeuksien merkityksestä rikosoikeudessa*, s. 137–164 teoksessa Pekka Lämsineva – Veli-Pekka Viljanen (toim.), *Perusoikeuspuheenpuoroja*. Turun yliopisto 1998, s. 158–160 (Nuotio 1998b), joka muun muassa kiinnittää huomiota oikeudellisten tulkintojen liian yksipuoliseen ohjautumiseen oikeuksista käsin liittyviin riskeihin sekä perusoikeuksien kaksoismerkitykseen rikosoikeuden käyttämisessä, jossa ne yhtäältä rajoittavat ja toisaalta myös – perusoikeuksien turvaamisvelvoitteen kautta – perustelevat ja edellyttävät rikosoikeuden käyttämistä.

kuuluvaksi³⁷, mikä on saattanut helpottaa valtiosääntöoikeudellisten kysymyksenasettelujen ja valtiosääntöoikeudellisen perus- ja ihmisoikeuksista lähtevän argumentaation omaksumista rikosoikeudellista järjestelmää ja rikosoikeutta yleisesti koskevassa tutkimuksessa. Toisaalta rikosoikeuden repressiivinen ja jo itsessään perusoikeuksiin puuttuva luonne varsin selvästi perustelee sitä, minkä vuoksi perus- ja ihmisoikeusnäkökulman ja laajemmin valtiosääntöistymisen omaksuminen rikosoikeudellisessa tutkimuksessa oli käytännössä kitkatonta. Kolmanneksi rikosoikeuden valtiosääntöistymisen ”helppoutta” Suomessa lieenee edistänyt se, että esimerkiksi saksalaisessa rikosoikeustieteessä tällaista valtiosääntöistymistä oli tapahtunut jo pidempään ja moni rikosoikeustutkija oli vastaavanlaisiin ajatuksiin näin jo aiemmin perehtynyt.³⁸

Rikosoikeuden valtiosääntöistymisen ohella 1990-luvulta lähtien on voinut puhua myös tietynlaisesta valtiosääntöoikeuden rikosoikeudellistumisesta. Suomalaiselle oikeustieteelle 1990-luvulla oli leimallista, että valtiosääntöoikeudellisessa keskustelussa kiinnitettiin huomiota rikosoikeudellisen lainsäädännön valtiosääntöoikeudellisiin reunaehtoihin ja ulottuvuuksiin, monen muun oikeudenalan valtiosääntöoikeudellisten reunaehtojen ja ulottuvuuksien ohella. Voinee kuitenkin sanoa, että juuri rikosoikeuden alalla valtiosääntöoikeuden ja rikosoikeuden tutkijoiden vuorovaikutus oli erityisen aktiivista. Esimerkkinä voi mainita vuonna 1998 julkaistun Perusoikeuspuheenvuoroja-kirjan, joka sisältää Kimmo Nuotion, Ari-Matti Nuutilan ja Veli-Pekka Viljasen rikosoikeuden ja perusoikeuksien välistä suhdetta tarkastelevat kirjoitukset.³⁹ Sitten Veli-Pekka Viljasen väitöskirjassa käsiteltiin myös laajasti perusoikeuksien ja rikosoikeudellisen lainsäädännön välistä suhdetta.⁴⁰ Melko hiljattain myös Kaarlo Tuori on tarkastellut kriminalisoinnin ja dekriminalisoinnin

³⁷ Ks. esim. Brynolf Honkasalo, Suomen rikosoikeus. Yleiset opit. I osa. 2. painos. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1965, s. 2.

³⁸ Ks. esim. Wolfgang Naucke, Die Legitimation strafrechtlicher Normen – durch Verfassungen oder durch überpositive Quellen, s. 156–175 teoksessa Klaus Lüderssen (Hrsg.), Aufgeklärte Kriminalpolitik oder Kampf gegen das Böse. Band I: Legitimationen. Nomos 1998, s. 157–161, joka jakaa saksalaisen rikosoikeuden ja valtiosääntöoikeuden välistä suhdetta käsittelevän kirjallisuuden kolmeen eri ryhmään, mikä osoittaa saksalaisen asiaa koskevan keskustelun laajuutta ja vakiintuneisuutta jo 1990-luvulla.

³⁹ Nuotio 1998b; Ari-Matti Nuutila, Rangaistuksella uhkaaminen ja rangaistukseen tuomitseminen perusoikeuksien valossa, s. 165–178 teoksessa Länsineva – Viljanen 1998; Veli-Pekka Viljanen, Perusoikeudet ja rikoslainsäädäntö, s. 277–306 teoksessa Länsineva – Viljanen 1998.

⁴⁰ Veli-Pekka Viljanen, Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. WSLT 2001, s. 305–346.

perustuslaillisia reunaehtoja.⁴¹ Valtiosääntöoikeudellisen ja rikosoikeudellisen tutkimuksen välisellä vuoropuhelulla on näin jo melko pitkät perinteet ja vuoropuhelua ilmentävä keskustelu on myös tätä nykyä aktiivista.

Suomalaisessa oikeustieteessä kenties keskeisin rikosoikeuden valtiosääntöistymistä edistänyt ja toisaalta myös sen luontevuutta ilmentänyt seikka on eduskunnan perustuslakivaliokunnan rikosoikeuden ja valtiosääntöoikeuden välistä suhdetta koskevan lausuntokäytännön kehittyminen. Kuten tunnettua, eduskunnan perustuslakivaliokunta muotoili perusoikeusuudistuksen yhteydessä perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset, joita sovelletaan, kun perusoikeussäännös ei sisällä nimenomaista rajoituslauseketta ja kun perusoikeussäännöstä ei ole tarkoitettu ehdottomaksi oikeudeksi.⁴² Jo kolme vuotta myöhemmin valiokunta suhteutti muotoilemansa perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset rikosoikeudellista lainsäädäntöä koskeviksi.⁴³ Mainitussa yhteydessä (lausunnossa PeVL 23/1997 vp) valiokunta muutenkin tarkasteli kattavasti rikosoikeudellisen lainsäädännön ja perusoikeuksien välistä suhdetta ja muun ohessa merkittävänä yleisenä lähtökohtana totesi, että lainsäätäjän liikkumavara on kriminalisointeja säädettäessä varsin väljä mutta siihen kohdistuu rajoituksia sekä perustuslaista että Suomea sitovista kansainvälisistä velvoitteista.⁴⁴

Sittenmin eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausuntokäytännössä on lukuisia kertoja arvioitu ehdotetun rikosoikeudellisen lainsäädännön valtiosääntöoikeudellista hyväksyttävyyttä perusoikeuksien rajoitusedellytysten näkökulmasta. Keskeisimmäksi rajoitusedellytykseksi on nousut perustuslain (731/1999) 8 §:ssä tarkoitettuun rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen sisältyvä tarkkarajaisuus- ja täsmällisyysvaatimus⁴⁵, mutta myös rikosoikeudellisen sääntelyn hyväksyttävyyttä ja

⁴¹ Kaarlo Tuori, Kriminalisoinnin ja dekriminalisoinnin perustuslaillisia reunaehtoja, s. 484–494 teoksessa Dan Frände – Dan Helenius – Heli Korkka – Raimo Lahti – Tapio Lappi-Seppälä – Sakari Melander (toim.), Juhlajulkaisu Kimmo Nuotio 1959 – 18/4 – 2019. Forum Iuris 2019.

⁴² PeVM 25/1994 vp (HE 309/1993 vp perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta), s. 4–5.

⁴³ PeVL 23/1997 vp (HE 6/1997 vp oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamisesta), s. 2/II.

⁴⁴ PeVL 23/1997 vp, s. 2/I.

⁴⁵ Tässä suhteessa merkittävä lausunto on esimerkiksi PeVL 12/2021 vp (HE 39/2021 vp laiksi liikkumisvapauden ja lähikontaktien väliaikaisesta rajoittamisesta), 57–60 kohta.

oikeasuhtaisuutta on arvioitu valiokunnan lausuntokäytännössä.⁴⁶ Valiokunnan käytännössä on myös laajennettu perusoikeuksien rajoitusedellytyksiä ja rikoslainsäädäntöä koskeva valiokunnan käytäntö käsittämään rikosoikeudellista rangaistusjärjestelmää koskevia muutoksia, koska niiden vaikutukset ulottuvat yksittäisiin kriminalisointeihin.⁴⁷ Sittenmin perustuslakivaliokunta on nimenomaisesti todennut, että valiokunnan perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin palautuva käytäntö koskee rikoslainsäädäntöä yleisesti.⁴⁸

Kaikkiaan eduskunnan perustuslakivaliokunnan rikosoikeudellista lainsäädäntöä koskevaa perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin palautuvaa lausuntokäytäntöä voidaan pitää varsin merkittävänä oikeusjärjestyksen sisäisenä rikosoikeudellisen järjestelmän rajoituskriteeristönä. Valtiosääntöoikeudellisesti kysymys on perusoikeuksien yleisistä opeista.⁴⁹ Myös rikosoikeudessa kriminalisointiteoreettisten näkemysten, joihin perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin palautuva ja rikosoikeudellisia kriminalisointiperiaatteita sisällöllisesti ilmentävä perustuslakivaliokunnan edellä lyhyesti tarkasteltu lausuntokäytäntö kuuluu, voidaan katsoa lukeutuvan rikosoikeuden yleisten oppien alaan. Kysymys on näin 1990-luvulla alkunsa saaneesta kahden oikeudenalan keskeisten oppien integroimisesta tavalla, jolla molempien oikeudenalojen yleisiä oppeja on samalla kehitetty.

Voitaneen katsoa, että rikosoikeuden valtiosääntöistymistä voidaan nykyisin pitää vakiintuneena niin valtiosääntöoikeudellisesta kuin rikosoikeudellisesta näkökulmasta. Rikosoikeudellisessa kirjallisuudessa perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin palautuvaa viime kädessä valtiosääntöoikeuden ja rikosoikeuden aktiiviseen vuorovaikutukseen perustuvaa rajoituskriteeristöä on pyritty kehittämään asiaa tarkastelevaa kriminalisointiteoreettista näkemystä kehittämällä.⁵⁰ Tämä oikeuskirjallisuudessa toteutettu kriminalisointiteoreettinen jäsentäminen tuli

⁴⁶ Edellisestä esimerkkinä PeVL 9/2016 vp (HE 1/2016 vp laeiksi rikoslain 2 a ja 9 luvun muuttamisesta sekä pysäköinninvalvonnasta annetun lain 3 §:n muuttamisesta), s. 4–6 ja jälkimmäisestä PeVL 56/2014 vp (HE 229/2014 vp laiksi rikoslain 20 luvun 8 §:n muuttamisesta), s. 3–4.

⁴⁷ PeVL 9/2016 vp, s. 2, jossa oli kysymys päiväsakon rahamäärän kaksinkertaistamista koskeneesta ehdotuksesta (HE 1/2016 vp).

⁴⁸ PeVL 48/2017 vp (HE 100/2017 vp alkoholilain ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi), s. 8, jossa oli kysymys varsin ongelmallisesta rikosoikeudellisesta sääntelystä.

⁴⁹ Veli-Pekka Viljanen, Esitelmä Turussa 6.11.2007 järjestetyssä perus- ja ihmisoikeuksien tutkijatapaamisessa (julkaisematon).

⁵⁰ Melander 2008.

mahdolliseksi 1990-luvulla niin lainsäädäntökäytännössä kuin oikeuskirjallisuudessa rakennetun valtiosääntöoikeuden ja rikosoikeuden sisällöllisen yhteyden kautta.

Lyhyesti voidaan mainita, että sanktiosääntelyyn kohdistuvat oikeudelliset rajoitteet ovat sittemmin edelleen kehittyneet eri oikeudenalojen vuorovaikutuksessa. Nykyisin käytetään yhä enenevissä määrin hallinnollisia seuraamusmaksuja, jotka on eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausuntokäytännössä asiallisesti rinnastettu rikosoikeudellisiin seuraamuksiin. Vaikka perustuslain 8 §:ssä tarkoitetun rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen sisältämä täsmällisyysvaatimus ei valiokunnan mukaan kohdistu hallinnollisiin seuraamusmaksuihin, se on kuitenkin katsonut, että tarkkuuden yleistä vaatimusta ei hallinnollisen seuraamussääntelyn suhteen voida siuuvuttaa.⁵¹ Lisäksi valiokunta on muun muassa katsonut, että sanktioluonteisten hallinnollisten seuraamusten tulee täyttää myös sanktioiden oikeasuhtaisuuteen liittyvät vaatimukset.⁵² Hallinnollisten seuraamusmaksujen määrääminen on vakiintuneesti hallintoasia, ja tuomioistuimessa niitä käsiteltäessä asia käsitellään hallintoprosessuaalisessa järjestyksessä.⁵³ Oikeusjärjestyksen kannalta tarkasteltuna kysymys on sanktio-oikeudellisesta kolmen oikeudenalan vuorovaikutuksellisesta kehityksestä, jossa valtiosääntöoikeudelliset, rikosoikeudelliset ja hallinto-oikeudelliset näkökohdat perustelevat kokonaisvaltaisempaa ymmärrystä hallinnollisten seuraamus-

⁵¹ Esim. PeVL 74/2002 vp (HE 206/2002 vp ammattikorkeakoululaiksi ja laiksi ammatillisesta opettajankoulutuksesta), s. 2/I; PeVL 57/2010 vp (HE 223/2010 vp pysäköinninvalvontaa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi), s. 2/II; PeVL 9/2012 vp (HE 3/2012 vp laeiksi ulkomaalaislain ja työsopimuslain muuttamisesta sekä eräksi niihin liittyviksi laeiksi), s. 2/I; PeVL 17/2012 vp, s. 6/I; PeVL 15/2014 vp (HE 32/2012 vp arvopaperimarkkinoita koskevaksi lainsäädännöksi), s. 2/I; PeVL 28/2014 vp (HE 107/2014 vp laiksi yhteisen kalastuspolitiikan seuraamusjärjestelmästä ja valvonnasta sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi), s. 2/II; PeVL 10/2016 vp (HE 153/2015 vp tullilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi), s. 7; PeVL 15/2016 vp (HE 28/2016 vp laiksi arvo-osuusjärjestelmästä ja selvitystoiminnasta sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi), s. 4–5; PeVL 2/2017 vp (HE 228/2016 vp laiksi rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä, laiksi rahanpesun selvitykeskuksesta sekä eräksi niihin liittyviksi laeiksi), s. 5; PeVL 39/2017 vp (HE 97/2017 vp veronkannon, verotuksen toimittamisen ja eräiden seuraamusmaksujen uudistamista koskevaksi lainsäädännöksi), s. 3; PeVL 9/2018 vp (HE 180/2017 vp tieliikennelaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi), s. 3; PeVL 12/2019 vp (HE 54/2019 vp laiksi kuluttajansuojaviranomaisten eräistä toimivaltuuksista sekä laeiksi Kilpailu- ja kuluttajavirastosta annetun lain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta), s. 8; PeVL 13/2019 vp (HE 69/2019 vp raportoitavia rajat ylittäviä järjestelyjä verotuksen alalla koskevaksi lainsäädännöksi), s. 8; PeVL 21/2020 vp (HE 54/2020 vp valmisteverotusmenettelyn ja autoverotusmenettelyn uudistamista koskevaksi lainsäädännöksi), s. 2; PeVL 46/2021 vp (HE 135/2021 vp laiksi arpajaislain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi), 13 kohta.

⁵² Esim. PeVL 28/2014 vp, s. 2/II; PeVL 15/2016 vp, s. 5; PeVL 2/2017 vp, s. 5; PeVL 39/2017 vp, s. 3; PeVL 12/2019 vp, s. 7.

⁵³ Tästä PeVL 12/2019 vp, s. 9–10.

maksujen sanktioluonteesta sekä niistä välttämättömistä lainsäädännöllisistä edellytyksistä ja vaatimuksista, jotka tulee asettaa hyväksyttävälle hallinnollisia seuraamusmaksuja koskevalle sääntelylle. On huomattava, että tällainen kehitys on eräänlainen luonteva jatkumo rikosoikeuden valtiösäätöistymiskehitykselle.

Suomalainen oikeusjärjestys myös eurooppalaistui merkittävästi 1990-luvulla. Edellä esitetyn mukaisesti tämä oli seurausta ennen muuta Suomen liittymisestä Euroopan ihmisoikeussopimukseen vuonna 1990 ja Euroopan unioniin vuonna 1995.⁵⁴ Rikosoikeuden eurooppalaistuminen alkoi käytännössä reaaliaikaisesti Suomen oikeusjärjestyksen eurooppalaistuessaa. Vaikka 1990-luvulla saatettiin vielä esittää näkemyksiä, joiden mukaan Suomen EU-jäsenyys ei olisi vaikuttanut rikosoikeuteen millään muotoa, selvää jo tuolloin oli, että EU-oikeus (sekä tuolloinen EY-oikeus että EU-oikeus) oli merkityksellistä rikosoikeuden kannalta. Rikosoikeudellisessa oikeuskirjallisuudessa Euroopan unionin ja Euroopan yhteisöjen oikeuden vaikutusta rikosoikeuteen käsiteltiinkin melko kattavasti eri näkökulmista tuoreeltaan liittymisen jälkeen. Keskeisesti eurooppalaistumiseen liittyviä kysymyksiä tarkasteltiin Raimo Lahden ja Kimmo Nuotion tuotannossa⁵⁵, mutta myös muiden (tuolloisten) tutkijoiden, kuten Katarina Jahkolan, Tuomas Pöystin, Risto Eerolan ja Mari Leinosen (nyk. Spolander), tuotannossa.⁵⁶ Kaiken kaikkiaan rikosoikeuden eurooppalaistuminen ja ennen muuta Euroopan unionin rikosoikeus oli suomalaisessa rikosoikeudellisessa keskustelussa siinä määrin ajankohtainen ja paljon käsitelty tema, että suomalaisen asiaa koskevan yleisesityksen kirjoittaminen mahdollistettiin 1990-luvulla alkaneella aktiivisella eurooppalaistuvaan rikosoikeuteen kohdistuneella rikosoikeudellisen tutkijayhteisön toteuttamalla työllä.⁵⁷

⁵⁴ Suomen oikeuden eurooppalaistumisesta yleisesti ks. esim. Niilo Jääskinen, Kolme aaltoa – miten Suomen oikeusjärjestys eurooppalaistui. *Defensor Legis* 4/2001, s. 603–619.

⁵⁵ Ks. esim. Raimo Lahti, Kohti kansainvälistä ja eurooppalaista kriminaalipolitiikkaa. *Lakimies* 1999, s. 1123–1133; Kimmo Nuotio, Eurooppalaistuva rikosoikeus – rikosoikeudellistuva Eurooppa. *Defensor Legis* 4/2001, s. 686–699.

⁵⁶ Ks. esim. Katarina Jahkola, Euroopan unionin oikeudelliset keinot yhteisöpetosten torjunnassa. *Lakimies* 1995, s. 995–1027; Tuomas Pöysti, Eurooppalainen rikosoikeus ja Euroopan unionin rikosoikeuden Corpus Juris -hanke. *Lakimies* 1997, s. 132–159; Risto Eerola, Eurooppalaistuva rikosoikeus, s. 31–46 teoksessa Anne Kumpula (toim.), Juhlajulkaisu Leena Kartio 1938 – 30/8 – 1998. Turun yliopisto 1998; Mari Leinonen, Euroopan yhteisö ja kansallinen rikosoikeus. *Lakimies* 2001, s. 455–482.

⁵⁷ EU-rikosoikeuden suomalaisesta yleisesityksestä ks. Sakari Melander, EU-rikosoikeus. 2. p. Talentum 2015. Kirjan ensimmäinen painos julkaistiin vuonna 2010.

3.4 Rikosoikeuden sääntelykohteiden laajentuminen

Kuten tunnettua, Suomessa toteutettiin rikoslain (39/1889) kokonaisuudistus vuosina 1972–1999, ensin rikosoikeuskomitean toimesta vuosina 1972–1976 ja myöhemmin vuosina 1980–1999 toimineen rikoslakiprojektin toimesta. Osa kokonaisuudistuksessa toteutetuista merkittävistä lainsäädäntöhankkeista ajoittuu 1990-luvulle. Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen säännökset tulivat voimaan vuonna 1991 (L 769/1990) ja toisen vaiheen säännökset vuonna 1995 (L 578/1995). Merkittävä kokonaisuudistuksen osa-alue, joka sisältää muun muassa seksuaalirikoksia koskevat säännökset, tuli voimaan vuonna 1999 (L 563/1999).

Rikoslain kokonaisuudistuksessa myös laajennettiin rikosoikeudellisen sääntelyn tarjoamaa suojaa uusille elämäalueille ja koottiin näitä koskevat rangaistussäännökset rikoslakiin. Esimerkiksi työrikoksia koskevaa sääntelyä kehitettiin ja uudistettiin rikoslain kokonaisuudistuksen toisen vaiheen yhteydessä katsoen, että rangaistuksia tarvitaan sellaisia erityisen vakavasti työntekijöiden asemaa loukkaavia tekoja ja laiminlyöntejä varten, joiden varalta ei ole käytettävissä riittävän tehokkaita tai toimivia muunlaisia seuraamuksia.⁵⁸ Rikosoikeudellisen sääntelyn käyttäminen työntekijän aseman turvaamisessa on esimerkki hyvinvointivalttiollisesta rikosoikeudellisesta sääntelystä, jossa rikosoikeudellisen sääntelyn tarjoaman suojan kohdentuminen on riippuvaista yksilön tietystä niin yhteiskunnallisesti kuin yksilön kannalta merkittävästä yksilöön kytkeytyvästä sosiaalisesta roolista, joka taas kuuluu yksilön elämän ja elämän laadun kannalta keskeiselle elämäalueelle. Rikosoikeudellisten keinojen käyttäminen työntekijän suojaamisessa sopii näin luontevasti 1990-luvulla esitettyihin näkemyksiin rikosoikeudesta ja rikosoikeudellisen lainsäädännön luonteesta. Työrikosten asemaa 1990-luvun rikosoikeudellisen kehityksen piirteitä merkittävästi ilmentävänä alana osoittaa myös se, että työturvallisuutta koskeva lainsäädäntö pohjautuu vahvasti EU-oikeudelliseen sääntelyyn.⁵⁹

Työrikoksiin liittyvää tutkimusta ei ole Suomessa tehty erityisen paljon. On kuitenkin huomattava, että Ari-Matti Nuutila laati vuonna 1999

⁵⁸ HE 94/1993 vp rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi, s. 161/II.

⁵⁹ Tästä työrikosoikeuteen liittyvästä EU-oikeudellisesta taustasta ks. Sakari Melander, RL 47: työrikokset, s. 1563–1598 teoksessa Tapio Lappi-Seppälä – Kaarlo Hakamies – Dan Helenius – Sakari Melander – Kimmo Nuotio – Timo Ojala – Ilkka Rautio, Rikosoikeus. 5. p. Alma Talent 2022, s. 1564–1565.

ilmestyneeseen Oikeuden perusteokset -sarjaan kuuluvaan Rikosoikeus-kirjaan ensimmäisen työrikoksia koskevan kommentaarin.⁶⁰ Nuutila on julkaissut myös työrikoksia koskevan luvun yhdessä Anne Alvesalon kanssa toimittamassaan Rangaistava työn turvattomuus -kirjassa.⁶¹ Työrikoksia koskevalle tutkimukselle olisi aiheen edellä mainittu merkittävyys huomioon ottaen selvää tilausta.

Toinen keskeinen 1990-luvulla rikosoikeudellisen sääntelyn kohteeksi noussut teema on ympäristönsuojelu. Ympäristörikoksia koskeva rikoslain 48 luvun sääntely lisättiin rikoslakiin niin ikään rikoslain kokonaisuudistuksen toisen vaiheen yhteydessä.⁶² Suomessa oli käyty aiemmin osin varsin kriittistäkin keskustelua siitä, tulisiko ympäristö ylipäänsä suojata rikosoikeuden keinoin ja voiko rikosoikeudellisin keinoin ylipäänsä vaikuttaa yksilöiden ympäristöön kohdistuvan käyttäytymisen ohjaamiseen.⁶³ Ympäristörikosoikeutta voidaan rikosoikeuden osa-alueena pitää moniulotteisena: se on kytköksissä aineelliseen ympäristöoikeuteen tavalla, jossa ympäristöoikeudellinen lainsäädäntö muodostuu myös rangaistavan käyttäytymisen määrittämisessä merkitykselliseksi ja jossa myös ympäristöoikeudelliset periaatteet tulevat enemmän tai vähemmän merkityksellisiksi. Ympäristörikosoikeudesta vuonna 2005 väitellyt Elina Pirjatanniemi onkin osuvasti todennut ympäristörikosoikeudellisen sääntelyn asettuvan useiden vakiintuneiden oikeudenalojen leikkauskohtaan.⁶⁴ Ympäristörikosoikeudelle on ominaista myös joustavuus ja avoimuus⁶⁵, mikä ei välttämättä ongelmitta istu esimerkiksi perustuslain 8 §:ssä tarkoitetun rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen asettamiin vaatimuksiin. Yhtä kaikki, ympäristörikosoikeuden edellä mainitut ominaispiirteet tekevät siitä erinomaisen esimerkin tyypillisestä 1990-luvun rikosoikeudellisesta

⁶⁰ Ari-Matti Nuutila, RL 47: työrikokset, s. 985–1011 teoksessa Olavi Heinonen – Pekka Koskinen – Tapio Lappi-Seppälä – Martti Majanen – Kimmo Nuotio – Ari-Matti Nuutila – Ilkka Rautio, Rikosoikeus. Werner Söderström Lakitieto 1999. Nytemmin tästä Oikeuden perusteokset -sarjaan kuuluvasta kirjasta on ilmestynyt viides painos, ja kirjaan sisältyy edelleen työrikoksia koskeva luku. Ks. Sakari Melander, RL 47: työrikokset, s. 1563–1598 teoksessa Lappi-Seppälä ym. 2022.

⁶¹ Ari-Matti Nuutila, Työrikossäännökset, s. 127–205 teoksessa Anne Alvesalo – Ari-Matti Nuutila, Rangaistava työn turvattomuus. Poliisiammattikorkeakoulu 2006.

⁶² Ks. HE 94/1993 vp, s. 177–200.

⁶³ Ks. esim. P. O. Träskman, Miljöbrott och kontroll av miljöbrottslighet. Publikationer från institutionen för straff- och processrätt vid Helsingfors universitet A:5. Lakimiesliiton Kustannus 1992, s. 9–18.

⁶⁴ Elina Pirjatanniemi, Vihertyvä rikosoikeus. Ympäristökrimalisointien oikeutus, mahdollisuudet ja rajat. Edita 2005, s. 113.

⁶⁵ Pirjatanniemi 2005, s. 113.

sääntelyprojektista, jossa pyritään mukauttamaan rikosoikeudellista sääntelyä muuttuneen yhteiskunnan arvoihin ja toimintatapoihin.

Nytemmin ympäristönsuojeluun liittyvä rikosoikeudellinen sääntely kytkeytyy vahvasti perustuslain 20 §:ssä tarkoitettuun ympäristöperusoikeuteen, jonka 1 momentin mukaan vastuu luonnosta, sen monimuotoisuudesta ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Säännöksen 2 momentin mukaan julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon. Ympäristöperusoikeuden merkitys on viime vuosina kasvanut myös eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausuntokäytännössä. Esimerkiksi konkurssilain muuttamista koskenutta hallituksen esitystä (HE 221/2018 vp) käsitelleessä lausunnossaan valiokunta katsoi, että hallituksen esityksen sisältämissä konkurssipesän julkisoikeudellista ympäristövastuuta koskevissa säännösehdoituksissa ei ollut otettu riittävästi huomioon perustuslain 15 §:ssä turvatun omaisuuden suojan ja perustuslain 20 §:ssä tarkoitetun ympäristöperusoikeuden tasapainottamistarvetta, minkä vuoksi esitystä ei voitu käsitellä tavallisen lain säätämisjärjestyksessä.⁶⁶ Lausunnon voi tulkita ilmentävän ympäristöperusoikeuden aiempaa korostuneempaa merkitystä. Ympäristöperusoikeuden merkitys kollektiivisena oikeutena on vahvasti kytköksissä 1990-luvulla hyväksytyn sääntelyn ilmentämiin peruslähtökohtiin tämänkaltaisten oikeuksien suojan merkityksen kasvusta. Ympäristönsuojelua koskevalla lainsäädännöllä ja ympäristörikoksilla on myös selvä ja osin nimenomainen yhteys EU-oikeuteen.⁶⁷ Selvää on, että tätä nykyä ympäristönsuojelun, kestävä kehityksen ja luonnon monimuotoisuuden merkitys on entisestään huomattavasti kasvanut. Rikosoikeudellisesti kysymys on monialaisesta sekä valtiosääntöoikeudellisesti ja eurooppaoikeudellisesti merkityksellisestä alasta, joka on jälleen esimerkki sellaisesta rikosoikeudellisesta sääntelystä, jonka alkuperäiset kansallisessa rikosoikeudellisessa lainsäädännössä julkilausutut tavoitteet voidaan palauttaa 1990-luvun rikosoikeuteen ja sen ilmentämiin muutoksiin.

⁶⁶ PeVL 69/2018 vp (HE 221/2018 vp laiksi konkurssilain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi), s. 4–5.

⁶⁷ Näistä taustoista ks. Kimmo Nuotio, RL 48: ympäristörikokset, s. 1599–1638 teoksessa Lappi-Seppälä ym. 2022, s. 1600–1601.

4 LOPUKSI

Oikeustutkimuksen kannalta merkittävien aikakausien paikantaminen lie-
nee usein lopulta suhteellisen subjektiivisista lähtökohdista tehtyä arvioin-
tia, jossa merkittävän aikakauden paikantanut tutkija perustelee valin-
taansa omiin tutkimuslähtökohtiinsa ja tutkimuksellisiin vaikutteisiinsa
vähintään implisiittisesti kiinnittyen. 1990-luvun lopulla ja vuosituhan-
nen taitteessa opiskelleen ja 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä
väitöstutkimustaan tehneen näkökulmasta lienee tällöin luonnollista, että
1990-luku nousee yhdeksi merkittäväksi tutkimukselliseksi aikakausi-
referenssiksi. Tästä huolimatta voidaan objektiivisestikin arvioiden to-
deta, että 1990-luvulla suomalaisessa oikeustieteessä tapahtui paljon – ja
rikosoikeustieteessä jopa erityisen paljon. Ennen muuta on syytä viitata
suomalaisen oikeusjärjestyksen ja oikeuskulttuurin eurooppalaistumiseen
ja valtiosääntöistymiseen. Näillä molemmilla oli keskeistä vaikutusta ni-
menomaan rikosoikeustieteeseen, ja voitaneen liioittelematta esittää, että
rikosoikeudessa sekä valtiosääntöistymiskehitys että eurooppalaistumis-
kehitys otettiin rikosoikeustutkimuksen avoimen, kansainvälisen ja perus-
teluja alati hakevan luonteen vuoksi kitkattomasti vastaan. Molemmista
näkökulmista tuli myös nopeasti luonteva osa rikosoikeudellista perustut-
kimusta.

Lisäksi 1990-luvun rikosoikeudelliselle tutkimukselle oli luonteen-
omaista ennakkoluuloton suhtautuminen tutkimusnäkökulmiin sekä eri
oikeuden- ja tieteenaloilta tuleviin vaikutteisiin. Rikosoikeudellista tutki-
musta saatettiin tehdä varsin perinteisistä rikosoikeudellisista kysymyk-
sistä, mutta tavalla, joka pyrki keskustelemaan yleisesti merkityksellisten
oikeudellisten innovaatioiden ja havaintojen kanssa ja näin kehittämään
rikosoikeustutkimusta vielä aiempaa moniulotteisempaan suuntaan. Tä-
hän vaikutti myös rikoslainsäädännön kokonaisuudistus, jonka ansiosta
rikosoikeudellisen sääntelyn kohteet laajenivat kattavimmin uudentyyppi-
sille elämänalueille. Kaikkiaan – vähintään subjektiivisesta näkökulmasta
tarkasteltuna – 1990-luvulla rakennettiin sellainen modernin suomalaisen
rikosoikeudellisen tutkimuksen kivijalka, jonka päälle on 2000-luvulla ol-
lut helppo rakentaa.